

פרשת תולדות

בענין משנין מפני השלום

יעקב אבינו ע"ה אמר ליצחק "אנכי עשו בכוריד" וצריכים להבין איך יעקב אבינו ע"ה עמוד האמת שיקר כדי לקבל הברכות. ידועים הם דברי רש"י שיעקב אבינו ע"ה התכוון לומר אנכי, (יעקב) עשו הוא הבכור. ועי"ע באוה"ח הק' שמפרש ש"אנכי עשו בכוריד" היינו שאני במקום עשו לענין הבכורה שכבר קניתי את זה ממנו. וז"ל פ"ל להיות שקנה הבכורה מעשו הנה הוא נעשה עשו לצד בחינת הבכורה כי לא יקרא עשו בכורו. אלא דעדיין התימה במקומה עומדת וכי באופן כזה מותר לשקר. אלא ע"כ צריך לומר שהיה לו היתר לשקר, אבל א"כ למה אמר מה שאמר בצורה כזו. אם יש היתר למה לא שיקר בהדיא.

עלינו לברר עיקר הענין מתי מותר לשקר ומתי אסור. ראשית עלינו לברר לגבי העשה של "מדבר שקר תרחק" האם מדובר ב"דיני תורה" מה שקשור לב"ד או"ד בכל ענין שאדם משקר עובר על "מדבר שקר תרחק".

והנה הסמ"ג (מצוה קז) כתב וז"ל כתוב בפרשת משפטים (שמות כג, ז) מדבר שקר תרחק. ודרשינן בפרק שבועת העדות (שבועות ל, ב) מנין לדיין שלא יעשה סניגרין [ל]דבריו שנאמר מדבר שקר תרחק. ועוד דורש שם מכאן לדיין שיוודע בחבירו שהוא גזלן וכן עד שיוודע בחבירו שהוא גזלן שיתרחק ממנו ולא יצטרף עמו, וגם אזהרה לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו, ועוד לדיין שהוא יודע בדין שהוא מרומה ועדים מעידין אותו שלא יאמר אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר העדים, ועוד תלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק, ועוד דורש ממנו שתלמיד שיושב לפני רבו ויודע ברבו שהוא טועה שלא יאמר אניח לו עד שיחתכנו ואסתרנו ואבננו ויקרא הדין על שמי, ותלמיד שאמר לו רבו יודע אתה בי שאיני משקר מנה יש לי ביד פלוני ויש לי עד אחד בא ועמוד אצלו כשיעיד ולא תוציא דבר מפיו שלא יעשה כן, ונושה בחבירו מנה שלא יאמר אטעננו מאתים כדי שיוודה לי במנה ויתחייב [לי] שבועה ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר, וכן מי שנושים בו מנה וטוענין אותו מאתים לא יאמר אכפור בבית דין ואודה לו חוץ לבית דין כדי שלא אתחייב שבועה ויגלגל עלי שבועה ממקום אחר, ושנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלא בת מאה מנה אומרים למכובד לבוש כמותו או הלבישהו כמותך, שלא תגרום לנו שנשא לך פנים (לא, א ורש"י). או יעשה שליח. [כל זה דורש שם מדבר שקר תרחק].

והסמ"ק (מצוה קכז) ג"כ מנו מצות "מדבר שקר תרחק" כאחד מתרי"ג מצוות. גם התשב"ץ בספרו זהר הרקיע (מצוה נט) מונה אותה כמצוה. ועי"ש שכ' שלא יתכן שאמירת האמת לא יחשב מצוה, ומביא ראיה מכתובות יז, א דנח' ב"ש וב"ה האם נאמר כלה נאה וחסודה או כלה כמות שהיא. ואמר

להם ב"ש לב"ה שאם הכלה חיגרת או אילמת נמצא משקר והתורה אמרה "מדבר שקר תרחק", הרי לך שמדבר שקר תרחק הוי איסור גמור. אבל שאר הראשונים (רמב"ם, רמב"ן וס' החינוך) לא מונים מדבר שקר תרחק כמצוה. וצ"ב למה באמת לא נמנית במנין המצוות.

ועי' בפירושו של הגריפ"פ על סה"מ של הרס"ג (מצוה כב) שדן בזה באריכות. ועי"ש שמביא כמה ראיות שמצות מדבר שקר תרחק לא שייך אלא בב"ד. עי"ה סוגיא דשבועות (ל,א) שכל הציורים שהגמ' מביאה ל"מדבר שקר תרחק" מיירי ב"דיני תורה".

ועוד מוכיח מהא דמס' ב"מ (כג,ב) איזה ת"ח שמחזירים לו אבידתו בטביעת עין כל שאינו משנה דיבורו אלא בג' דברים, במסכתא בפוריא ובאושפיזא. ומסביר רש"י שמשום ענוה וצניעות אפשר לשקר. ואם נאמר דיש כאן איסור מן התורה של מדבר שקר תרחק איך מותר לעבור על איסור בשביל ענוה שאינו אפילו חיוב. אלא ע"כ שהפסוק מדבר בב"ד, ובמילי דעלמא אין כאן אלא מידת חסידות, ולכן מותר לשנות במקרים מסוימים. (ועי' בתוס' שהק' למה לא מנה שם שמותר לשנות מפני השלום, ותי' דכל אלו מותרים משום שמשנים מפני השלום.)

עוד הוכיח מההיא דיבמות (סה,ב) וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום שנאמר (בראשית נ) אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו', ר' נתן אומר מצוה שנאמר (שמואל א, טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו דמעיקרא כתיב (בראשית י"ח) ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי. ואם איתא שיש כאן איסור מן התורה איך מותר לשנות מפני השלום, אלא ע"כ שאין כאן אלא מידת חסידות כנ"ל, ולכן במקום שלום התירו.

[ועי' בשערי תשובה לר"י (ח"ג אות קפא) החלק הרביעי - המשקר בספור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו, אבל כה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק סלה, ופעמים שהוא בודה מלבו ספור הדברים כולו. והאיש הזה יקל ענשו מצד אחד, על כי אין הפסד לאיש בשקריו ופחזותו, אבל גדול מאד ענשו בעז פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו, כי יאהבהו לבלי תועלת. ואמר שלמה עליו השלום (משלי ו, יט): "יפיח כזבים עד שקר", פירוש: אם תראה אדם אשר יפיח כזבים בשיחתו וספור דבריו, תדע כי תביאהו המדה הזאת להעיד שקר באחיו ולענות בו סרה, אחרי אהבתו השקר. וזה החלק התיירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלום. ואמרו (כתובות יז, א): כי מותר לשבח הכלה לפני החתן ולאמר שהיא נאה וחסודה אף על פי שאינו כן. ואמרו (יבמות סה, ב): מותר לשנות בדברי שלום, שנאמר (בראשית נ, טז - יז): "אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'". ויש אנשים יחליפו מקצת הדברים אשר שמעו בבלי דעת, כי לא ישיתו לבם לחקור בעת שמעם - גם זאת מדה רעה. ואמר שלמה עליו השלום (משלי כא, כח): "ואיש שומע לנצח ידבר", פירוש: איש נותן לב לשמוע ולהאזין עד תכונת הדברים אשר ידברו באזניו למען יספר אותם על נכון ולא ימצא בפיו לשון תרמית, "לנצח ידבר" - כי יאהבו בני אדם לשמוע דבריו ולא יאמרו לו לעולם: למה תדבר עוד דבריך? שרק בשקר שאין לו תועלת מהשקר מותר לשנות מפני השלום עי"ש]

עוד יש להוכיח מיבמות (סג,א) רב הוה קא מצערא ליה דביתהו כי אמר לה עבידי לי טלופחי עבדא ליה חימצי חימצי עבדא ליה טלופחי כי גדל חייא בריה אפיך לה אמר ליה איעליא לך אמך אמר

ליה אנא הוא דקא אפיכנא לה אמר ליה היינו דקא אמרי אינשי דנפיק מינך טעמא מלפך את לא תעביד הכי שנאמר (ירמיהו ט) למדו לשונם דבר שקר העוה וגו'. הרי לך להדיא שאין כאן איסור גמור.

ומה שהביא הרשב"ץ ראייה מב"ש שאמרו לב"ה שמי שאומר כלה נאה וחסודה עובר על "מדבר שקר תרחק" י"ל שבזה גופא חולקים עליהם ב"ה וס"ל דאין כאן אלא מדת חסידות ולכן מותר לומר "כלה נאה וחסודה". ועי' חי' הריטב"א לכתובות שם שב"ה מתירים לשקר עפ"י הגמ' ביבמות (סה,ב) שמותר לשנות מפני השלום.

עוד יש להוכיח משע"ת לרבינו יונה, שבחלק ג מאות קעח עד קפו דן באריכות על ט' סוגי שקר ואינו מביא בכלל הפסוק של "מדבר שקר תרחק", אלא ע"כ שלא מיירי אלא בב"ד. ולפי"ז מובן למה הר"מ לא מונה מדבר שקר תרחק כמצוה בפני עצמה משום שנכלל במצוה "לא תטה משפט" שאסור לעוות את הדין.

אבל עי' ס' החינוך מצוה פ וז"ל כי השקר נתעב ונאלח בעיני כל אין דבר מאוס ממנו והמארה והקללה בבית כל אוהביו. מפני כי ה' קל אמת וכל אשר אתו אמת ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם להיות אמיתיים כמו שהוא אמת... אבל כל מי שמעשיו בהפך מדותיו הטובות והם בעלי השקר שהם בהיפך מדותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא היפך מדותיו, והיפך מדת הברכה שהיא בו היא מדת המארה והקללה... וע"כ הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה כמו שכתוב מדבר שקר תרחק והנה הזכירה בו לשון רחוק לרוב מיאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר ההזהרות כו'. משמע להדיא שאינו סובר שמדבר שקר תרחק שייך רק ב"דיני תורה" שהרי כל ה"שיחה" שלו מדובר על שקר בעלמא ובכל זאת מביא הפסוק של מדבר שקר תרחק.

יש עוד שיטה ביראים (מצוה רלה) מדבר שקר תרחק. צוה יוצרינו בפ' ואלה המשפטים מדבר שקר תרחק חייב להתרחק אבל שקר שיוכל לידי חברו וצריך לתת לב בזה הענין שיוכל לבוא שקרו לידי היזק. ומקצת פירשו רז"ל בשבועות פ' שבועת העדות (ל,ב) דתנו רבנן וכו' וכל יראי ה' יתנו לב להתרחק שיוכל לבא לידי רעה. ואם יאמר לא חשבתי שיבא הדבר לרעה דבר המסור ללב לכך נאמר ויראת מאלהיך.

אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו דדבר למד מענינו שברשע רע לבריות הכתוב מדבר דכתיב מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. והא דתניא בכתובות פ"ב (טז,ב) כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומר כמות שהיא וב"ה אומר כלה נאה וחסודה (אמר להן ב"ש אלא מעתה מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנה בעיניו או יגנינה בעיניו הוי אומר ישבחנה בעיניו) אמרו ב"ש לדבריהם הרי שהיתה חגרת או סומא היאך יאמר כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק היא יש בו רעה לבריות כדברי ב"ש שנראה כגונב דעת הבעל. ואדם העושה אלו ס"ב עבירות מבלבל שלומו ושלום שכינה ומגלגל על עצמו בלבולים קשים. וזכר וסימן כי שם בלל ה' את שפת כל הארץ "בלל" בגימטריא ס"ב הוי. שאף שגם הוא סובר שמדבר שקר תרחק נוגע במילי דעלמא אבל רק היכא שע"י שקרו עושה רע למישהו אבל בשקר בעלמא אינו עובר.

להלכה נראה שקי"ל שאפילו במילי דעלמא עובר על מדבר שקר תרחק. עי' שו"ע יו"ד סי' תב סעי' יב שמי שמת לו מת ואינו יודע מזה אין חיוב לומר לו, ועי"ז נאמר "מוציא דיבה הוא כסיל". אבל אם הוא שואל עליו להדיא אין לו לשקר ולומר שהוא חי שנאמר "מדבר שקר תרחק". הרי לן להדיא שלהלכה אסור לשקר משום מדבר שקר תרחק. ולפי"ז צריך ליישב קושיית הגרי"פ למה מותר לשנות מפני השלום.

עי' שו"ת רמ"א סי' יא שדן על מקרה של מחלוקת אדירה שהיה שם אודות אלו שירדו לחייו של אחד שנהג מילי דחסידות. וכדי להשקיט הריב רצו להוציא שם רע על אלו שהדליקו אש המחלוקת. וכ' שם הרמ"א שההיתר לשנות מפני השלום מבוסס על מה שמצינו בסוטה ששם ה' נמחק כדי להרבות שלום בין איש לאשתו, כ"ש שמותר לשקר. ועי"ש שמביא הגמ' במס' מכות שאחיתופל התיר לכתוב שם ה' על חרס כדי לסתום מי התהום שהיו עולים והיה חשש שישטפו העולם. ודן ק"ו ממחיקת ה' שהתירו בשביל הסוטה. א"כ גם מוציא שם רע מותר כדי להרבות שלום מאותו ק"ו שאם מחיקת השם מותר בשביל להרבות שלום ק"ו לשאר עבירות. עוד טוען שם דבר נפלא שבסוטה עצמה רואין שמותר להוציא שם רע בשביל שלום. שהרי איתא בסוטה שאומרים לה דברים שאינה ראויה לשומעם, שראובן חטא ועשה תשובה. וק' הרי חז"ל אומרים "האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" א"כ למה מותר להוציא לעז על ראובן, אלא ע"כ שבשביל שלום מותר גם הוצאת שם רע. (ועי"ש שמדגיש שהכל עשו רק לשם שמים)

ולפי"ז בפשטות לא התירו אלא מפני השלום שרק בשביל שלום יש לנו מקור שאפשר לשקר. (ודלא כרש"י שכ' שגם בשביל ענווה וצניעות מותר, אבל לתוס' ניחא) [ויש להעיר א"כ למה הגמ' ביבמות (סה,ב) לא מביא כמקור שמותר לשנות מפני השלום מהא דשם ה' נמחק בשביל להרבות שלום בין איש לאשה. ואולי רצו להוכיח בפירוש על שקר ולכן מביאים מהקב"ה ואחי יוסף.]

והנה הספר חסידים בסי' תכו כ' שאם גוי ביקש ממנו הלוואה וחושש שלא יחזירנו לו אסור לו לומר שאין לו כסף, דהא התירו לשנות מפני השלום אינו אלא שקר לשעבר אבל לשקר על ההווה או העתיד אסור. והק' עליו החיד"א בספרו ברית עולם (על סה"ח) מההיא דב"מ (כג,ב) שמותר לשקר ב"מסכתא" כלומר שלא יודע מסכת פלוני, ושם הרי משקר על ההווה שאומר שלא יודע המסכתא. ותל' החיד"א אלא ע"כ רואים מכאן דענווה יותר חשוב משלום ולכן אע"פ שבשביל שלום א"א לשקר להבא אבל בשביל ענווה מותר. ונר' דכל זה שייך רק אם אין כאן אלא מידת חסידות ובשביל צורך גדול מותרים על החסידות. אבל אם נאמר שיש כאן איסור גמור וכל ההיתר אינו אלא משום דנלמד מסוטה, (כדברי הרמ"א) נראה פשוט דאין בו אלא חידושו ולצורך שלום מותר אבל לא בשביל דבר אחר.

אבל צריך לברר עיקר החידוש של הספר חסידים שמהכ"ת לחלק בין שקר לשעבר לשקר לעתיד. ומצאתי בס' חסידים הוצאת מקיצי נרדמים סי' תתתלא שיש בו תוספת. וז"ל תדע שהרי רב יצחק בריה דר"י (צ"ל חייא בריה דרב) שהיה משנה דברי אביו לאמו כדי שיתקיימו דברי אביו אעפ"כ אסור עכ"ל. הרי לן דמקור דבריו הוא הסיפור ביבמות (סג,א) ושם הרי מסביר לו רב שהטעם שלא יעשה משום "למדו לשונם". א"כ גילה לנו הספר חסידים שיסוד החילוק בין עבר להווה ועתיד הוא בזה שאסור לשקר אפילו לתועלת משום שמרגיל עצמו לשקר. היינו דרק בשקר לעתיד

יש חשש שירגיל עצמו אבל בשקר לשעבר אין חשש שירגיל עצמו. (אולי דהוי כדברים של מה בכך ואין חשש שירגיל)

ולפי"ז אפשר להבין דברי שו"ת רב פועלים (ח"ג חו"מ סי' א) התמוהים דכ' שם להקשות על הספר החסידים מהא בכתובות יז, א שלב"ה מותר לומר כלה נאה וחסודה אף שהוי שקר של הווה. ות"י שאין כוונתו לכלה זו אלא לכלה בעלמא, א"נ אם יש מעלה אחד אפשר לומר נאה וחסודה. וק' האם מותר לשקר באופן דמיליו משתמעין לתרי אנפין. אבל להנ"ל אולי יש להסביר שאם כל הדיון של הס"ח אינו אלא ב"למדו לשונם" י"ל שאם כל פעם יצטרך להתאמץ לומר דבר שאפשר לפרש כאמת אז אין חשש שירגיל עצמו לשקר.

נחזור ליעקב אבינו ע"ה דיעוין בס' רד"ק עה"ת שבאמת הק' כנ"ל האיך יעקב אע"ה שיקר. ות"י שיעקב אע"ה הבין שהוא היה יותר ראוי לברכה מעשו ולכן היה מותר לו לשקר. ועי"ש שמביא מזה שהקב"ה אמר לשמואל שיקח עגלת בקר ויאמר לשאול שבא להקריב קרבן לה'. היינו שההיתר מבוסס על ההיא דמשנים מפני השלום, שהרי אחד המקורות שמותר לשנות מפני השלום הוא מעשה דשמואל. וצ"ל שס"ל לרד"ק שמפני השלום לאו דווקא אלא כל צורך נכלל בההיתר.

וכעין זה מצינו ועי' שערי תשובה (סי' תפב אות ב) בשם ס' אגרת שמואל (על ספר רות) שבועז צפה ברוח הקודש שעתיד לצאת מרות שלשלת מלכים לכן בדברו עם פלוני אלמוני קרא לרות "המואביה" שלא ירצה לחתן אתה כדי שיוכל בועז לחתן אתה. ואף שאסור לרמות לחבירו לקחת את שלו זה בממון אבל במצוות אף שאם כבר זכה אסור אבל כל שלא זכה עדיין הם כהפקר ומותר. וכל אדם נצטוו להשלים נפשו ולזכות במצוות וזה ענין יעקב אבינו ע"ה בבכורה ובברכות לפי שראה שעשו התמכר לעשות רע והוא צריך לזה לשלימות נפשו. עי"ש שלכן היה מותר לעשות כל התחבולות.

אבל זה יתרץ רק לפי אלו שמתירים לשנות אפילו לדברים אחרים חוץ משלום. אבל לפי הרמ"א שאין מקור אלא לשלום ממש, ובפשטות סובר דלשאר דברים אפילו אם הם "הכרחיים" א"א לשקר, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה איך יעקב אבינו ע"ה שיקר. עוד ק' לפי רבינו יונה בשע"ת שכל ההיתר לשנות מפני השלום אינו אלא היכא שאינו מפסיד לחבירו. א"כ ק' שכאן הרי הפסיד לעשו. (את זה יש ליישב על פי הרמב"ן שמכירת הבכורה היה כולל הברכות שלהבכור שייך הברכות. וכן לכ' מבואר באוה"ח הקדוש שהבאנו בהתחלה. א"כ אינו מפסיד למי שמגיע לו, רק לוקח מה שמגיע לו.) ועי"ש ברד"ק שת"י עוד שהיה על פי נבואה, שהרי התרגום עה"פ "עלי קללתך בני" מפשר עלי איתגלי בנבואתא וכו'. ועי"ש בדרשות הר"ן סוף דרוש ג שכ' שרבקה עשתה כל המאמץ שיעקב יקבל הברכות בגלל מה שנגלה לה עפ"י נבואה ש"רב יעבוד צעיר" ואם עשו תקבל הברכה זה לא יקרה.

אבל עדיין נשאר קושיא השנייה דממ"נ אם מותר היה לו לשקר למה לא שיקר להדיא. לפי הרב פועלים מיושב כמין חומר, דלדבריו אפילו לפי ס"ח שלהבא אסור לשקר אבל מותר באופן שאינו שקר גמור. א"כ כאן הרי יעקב אבינו ע"ה שיקר להבא אז אם לא ששיקר בצורה דמשתמע לתרי אנפין לא היה מותר אפילו מפני השלום. ויש ליישב עוד עפ"י מש"כ ס' חסידים במקום אחר, בס' תתרא כ' וז"ל אע"פ שאמרו אם אומרים לאדם למדת מסכת פלוני יכול לומר לא למדתי, **אם איש**

אמת הוא שאינו מדבר שקר לא יתכן לומר מן לאו הן ומהן לאו. אלא ישתוק או יפליגם בדברים אחרים וכו'. ולפי"ז ניהא שאפילו אם היה מותר לשקר לא היה איש אמת כיעקב אבינו ע"ה יכול להוציא מפיו דבר שהוא שקר גמור.

עי"ש ברד"ק שתי' עוד שיעקב אבינו ע"ה היה לו צווי מאמו וכת' "איש אמו ואביו תיראו". וזה פלא שהרי קי"ל שאם אמר לו אביו או אמו לעבור עבירה אסור להקשיב להם, משום שאתה ואביך חייבים בכבוד ה'.